

**Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
Lənkəran Dövlət Universiteti**

Təsdiq edirəm
Tədris məsələləri üzrə prorektor v.i.e:
 dos. Zaur Məmmədov
"09" 09 2025-ci il

Fənn sillabusu

İxtisaslaşma: 060101 Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası və metodologiyası

Fakültə: Filologiya və ibtidai təhsil

Kafedra: Azərbaycan dili və ədəbiyyat

I.Fənn haqqında məlumat

Fənnin adı: AMTMOF Tarixi dialektologiya Fənn üzrə proqram Bakı Dövlət Universiteti
Rektorunun 17.03.2017-ci il tarixli R-21 sayılı əmri ilə təsdiq edilmişdir.

Kodu: MİF- B03

Tədris ili: II (2025-2026) Semestr III

Tədris yükü: 30 (saat) cəmi: 15 saat mühazirə - 15 saat seminar

Təhsilalma forması: Əyani

Tədris dili: Azərbaycan dili

AKTS üzrə kredit: 3 kredit

Auditoriya №

Saat:

II. Müəllim haqqında məlumat: Elman Savad oğlu Mirzəyev, fil.f.d., dosent

Məsləhət günləri və saati:

E-mail ünvanı: mirzayev_or@mail.ru

Kafedranın ünvanı: Lənkəran şəhəri, Əli Məmmədov küçəsi - 40 , 2 saylı tədris korpusu

III.Tövsiyə olunan dərslik və dərs vəsaitləri:

Əsas:

1. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı, 2016

2. Şirəliyev M. Azərbaycan dialektologiyası. Bakı, 2008

Əlavə:

3. Vəliyev A. Azərbaycan dilinin keçid şivələri. Bakı, 2005

4. Rüstəmov R. Azərbaycan dili dialekt və şivələrində feil. Bakı, 1965

5. Məmmədli M. Azərbaycan dili şivələrində ismin qrammatik kateqoriyaları. Bakı, 2003

6. Məmmədova Q. Nəsiminin dili və Azərbaycan şivələri. Bakı, 2004

IV. Prerekvizitlər: Fənnin tədrisi üçün öncədən başqa fənnin tədrisi vacib deyil.

V. Korekvizitlər: Bu fənnin tədrisi ilə eyni vaxta başqa fənlərində tədris olunmasına zərurət yoxdur.

VI.Fənnin təsviri və məqsədi: Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin öyrənilməsi dilçiliyin qarşısında duran əsas və mühüm vəzifələrdəndir. Ona görə ki, dialekt və şivələr istər xalqımızın tarixini, istərsə də dilimizin inkişaf mərhələlərini aydınlaşdırmaq, leksik tərkibdə gedən prosesləri izləmək, qrammatik quruluşda digər türk dilləri ilə uyğun problemləri üzə çıxarıb müqayisə etmək və s. üçün zəngin material verən yeganə mənbədir. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası fənninin tədrisində əsas məqsəd magistrantların tarixi dialektologiya mövzusu, vəzifələri, metodları, mənbələri və Azərbaycan dilinin dialekt disteminin təşəkkülü və inkişaf prosesi ilə yaxından tanış etməkdir.

VII. Davamiyyətə verilən tələblər: Fənn üzrə semestr ərzində buraxılmış auditoriya saatlarının ümumi sayı Elmi Şuranın 16 may 2025-cü il tarixli qərarına uyğun olaraq davamiyyət meyarları nəzərə alınmaqla müəyyən olunmuş həddən yuxarı olduğu halda tələbə həmin fəndən imtahana buraxılmır, onun həmin fənn üzrə akademik borcu qalır.

VIII. Qiymətləndirmə:

Tələbələrə biliyi 100 ballı sistemlə qiymətləndirilir. Bundan 50 balı tələbə semestr ərzində, 50 balı isə imtahanda toplayır. Semestr ərzində toplanan 50 bala aşağıdakılar aiddir: 20 bal seminar və laboratoriya dərslərində fəaliyyətinə, 30 bal kollokviumların nəticələrinə görə. Əgər fənn üzrə həm seminar və həm də laboratoriya varsa onda 10 bal seminara, 10 bal isə laboratoriyaya görə verilir. Qiymətləndirmə zamanı Elmi Şuranın 16 may 2025-cü il tarixli qərarına uyğun olaraq qiymətləndirmə meyarları nəzər alınır. İmtahan biletinə bir qayda olaraq fənni əhatə edən 5 sual daxil edilir.

Qiymət meyarları aşağıdakılardır:

-10 bal- tələbə keçilmiş material dərindən başa düşür, cavabı dəqiq və hərtərəflidir.

-9 bal-tələbə keçilmiş material tam başa düşür, cavabı dəqiqdir və mövzunun mətnini tam aça bilir.

-8 bal-tələbə cavabında ümumi xarakterli bəzi qüsurlara yol verir;

-7 bal- tələbə keçilmiş material başa düşür, lakin nəzəri cəhətdən bəzi məsələləri əsaslandırma bilmir

-6 bal- tələbənin cavabı əsasən düzgündür.

-5 bal-tələbənin cavabında çatışmazlıqlar var, mövzunu tam əhatə edə bilmir.

-4 bal- tələbənin cavabı qismən doğrudur, lakin mövzunu izah edərkən bəzi səhvlərə yol verir;

3 bal- tələbənin mövzudan xəbəri var, lakin fikrini əsaslandırma bilmir;

1-2 bal- tələbənin mövzudan qismən xəbəri var.

-0 bal- suala cavab yoxdur.

Tələbənin imtahanda topladığı balın miqdarı 17-dən az olmamalıdır. Əks təqdirdə tələbənin imtahan göstəriciləri semestr ərzində tədris fəaliyyəti nəticəsində topladığı bala əlavə olunmur. Semestr nəticəsinə görə yekun qiymətləndirmə (imtahan və imtahanaqədərki ballar əsasında)

№	Bal	Qiymət	
		Sözlə	Hərflə
1.	91-100	əla	A
2.	81-90	çox yaxşı	B
3.	71-80	yaxşı	C
4.	61-70	kafi	D
5.	51-60	qənaətbəxş	E
6.	50 və ondan aşağı	qeyri-kafi	F

IX. Davranış qaydalarının pozulması: Tələbə Universitetin daxili nizam –intizam qaydalarını pozduqda əsasnamədə nəzərdə tutulan qaydada tədbir görülməkdir.

X. Təqvim planı: 15 saat müh, 15 saat seminar cəmi: 30 saat

№	Keçirilən mühazirə mövzularının məzmunu	Saat	Tarix
1	Mövzu: Tarixi dialektologiyanın mövzusu və metodları. Plan: 1. Tarixi dialektologiyanın mövzusu, onun təsviri dialektologiya ilə əlaqəsi. 2. Tarixi dialektologiyanın əhəmiyyəti. 3. Dialektlərin tarixi baxımdan öyrənilməsi üsulları. 4. Dialektologiyaya dair əsas termin və anlayışlar. 5. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası sahəsində araşdırmalar. Mənbə: [1, 2, 3]	2	
2	Mövzu: Tarixi dialektologiyanın mənbələri. Plan:	2	

	1. Yazılı abidələr və müasir şivələr tarixi dialektologiyanın iki mühüm mənbəyi kimi. 2. İzaqların tarixi baxımdan şərhində dil hadisələrinin məhəlli yerləşməsinə göstərən dialektoloji xəritələrin əhəmiyyəti. 3. Tarixi dialektoloji tədqiqatda onomastik faktlardan istifadə. 34. Mikrotoponimlərin şivələrlə əlaqəsi. Mənbə: [1, 2, 6]		
3	Mövzu: Azərbaycan dilində dialekt fərqlərinin yaranması. Plan: 1. Türk dillərinin dialekt sistemlərinin tipləri. 2. Tayfa dialektləri və məhəlli dialektlər. 3. Azərbaycan dili dialektlərinin inkişaf mərhələləri. 4. Dildə məhəlli xüsusiyyətlərin əmələ gəlməsini şərtləndirən amillər. Mənbə: [1, 2]	2	
4	Mövzu: Fonetik dialekt fərqləri. Plan: 1. Saitlər sistemində dialekt fərqləri. 2. Samitlər sistemində dialekt fərqləri (samitlərin dəyişməsi). 3. Saitlər ahəngində dialekt fərqləri. Mənbə: [1, 2]	2	
5	Mövzu: Morfoloji dialekt fərqləri (Hal və mənsubiyyət kateqoriyaları) Plan: 1. Hal kateqoriyasında dialekt fərqləri (yiyəlik və təsirlik hallarında məhəlli məhdudiyyətlə işlənən şəkilçilər). 2. Mənsubiyyət kateqoriyasında dialekt fərqləri (mənsubiyyət kateqoriyasının ikinci şəxsində işlənən şəkilçilər). Mənbə: [1, 2, 5, 6]	2	
6	Mövzu: Morfoloji dialekt fərqləri (Feil) Plan: 1. Feil zamanlarında dialekt fərqləri (nəqli keçmiş zaman şəkilçilərində oğuz və qıpçaq tipli elementlər) 2. Feil şəkilərində dialekt fərqləri. (əmr, vacib və feili bağlama şəkilçilərində dialekt fərqləri). Mənbə: [1, 2, 4, 6]	2	
7	Mövzu: Qədim türk leksik qatının inkişafı. Plan: 1. Dialekt leksikasında müxtəlif tarixi dövrlərlə bağlı olan sözlər. 2. Qədim türk sözlərində fonetik və semantik dəyişikliklərin əmələ gəlməsi.. 3. Qədim türk sözlərinin Azərbaycan dili dialektlərində işlənməsi ilə bağlı olan əsas xüsusiyyətlər (semantik və fonetik eynilik, fonetik fərq, ilkin mənaya yaxınlıq). 4. Dialektlərdə ilkin mənasını saxlamaqla fonetik dəyişikliyə uğrayan qədim türk sözləri. 5. Dialektlərdə ilkin mənasına yaxın olan qədim türk sözləri. 6. Qədim türk sözlərində baş vermiş semantik dəyişikliklər: mənə daralması, mənə genişlənməsi. Mənbə: [1, 2, 6]	2	
8	Mövzu: Azərbaycan dilinin dialekt bölünməsi. Plan: 1. Azərbaycan dilinin digər oğuz dilləri ilə ümumi və fərqli	1	

xüsusiyyətləri. 2. Azərbaycan dilinin dialekt bölünməsinə şərtləndirən tarixi, coğrafi amillər. 3. Dialekt fərqlərinin bölgələr üzrə qruplaşdırılması. 4. Azərbaycan dilinin əsas ləhcələrinin və şivə qruplarının formalaşması 5. Keçid xarakterli şivələr. Mənbə: [1, 2, 3]		
--	--	--

SEMİNAR MÖVZULARI			
Nö	Keçirilən seminar mövzularının məzmunu	Saat	Tarix
1	Mövzu: Tarixi dialektologiyanın mövzusu və metodları.	2	
2	Mövzu: Tarixi dialektologiyanın mənbələri.	2	
3	Mövzu: Azərbaycan dilində dialekt fərqlərinin yaranması.	2	
4	Mövzu: Fonetik dialekt fərqləri.	2	
5	Mövzu: Morfoloji dialekt fərqləri (Hal və mənsubiyyət kateqoriyaları)	2	
6	Mövzu: Morfoloji dialekt fərqləri (Feil).	2	
7	Mövzu: Qədim türk leksik qatının inkişafı.	2	
8	Mövzu: Azərbaycan dilinin dialekt bölünməsi.	1	

XI. Fənn üzrə tələblər:

Tarixi dialektologiyaya dair nəzəri məsələləri, Azərbaycan dili dialekt və şivələrin fonetik, qrammatik və leksik quruluşunun tarixi inkişafını dərinlən və hərtərəfli mənimsəmək.

XII. Fənn üzrə təlimin nəticələri:

- dilin dialekt üzvlənməsinin spesifik cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- dialektlərin tarixi baxımdan öyrənilməsinin üsullarının öyrənilməsi;
- tarixi dialektologiyanın mənbələrinin öyrənilməsi;
- Azərbaycan dilində dialekt fərqlərinin yaranması və inkişafı məsələlərinin öyrənilməsi;
- dialekt sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin tarixini araşdırmaqlıdır
- dialektlərdə fonetik, qrammatik və leksik səviyyədəki fərqlərin inkişaf tarixinin müəyyənləşdirilməsi;

XIII. Tələbələrin fənn haqqında fikirlərinin öyrənilməsi:

XIV. Kollektiv sualları:

I Kollokvium sualları

1. Tarixi dialektologiyanın mövzusu.
2. Dialektologiyaya dair əsas termin və anlayışlar.
3. Dialektlərin tarixi baxımdan öyrənilməsi üsulları.
4. Azərbaycan dilçiliyində tarixi dialektologiyanın öyrənilməsi.
5. Tarixi dialektologiyanın mənbələri.
6. Türk dillərinin dialekt sistemlərinin tipləri.
7. Tayfa dialektləri və məhəlli dialektlər.
8. Azərbaycan dili dialektlərinin inkişaf mərhələləri.
9. Dildə məhəlli xüsusiyyətlərin əmələ gəlməsini şərtləndirən amillər.
10. Samitlər sistemində dialekt fərqləri.

II Kollokvium sualları

1. Uzun saitlər.
2. Saitlərin dəyişməsi.
3. Saitlər ahəngində dialekt fərqləri.
4. Hal kateqoriyasında dialekt fərqləri.
5. Mənsubiyyət kateqoriyasında dialekt fərqləri.
6. Felin keçmiş zamanında dialekt fərqləri.
7. Felin indiki zamanında dialekt fərqləri.

8. Felin gələcək zamanında dialekt fərqləri.
9. Felin əmr şəkilərində dialekt fərqləri.
10. Felin vacib şəkilərində dialekt fərqləri.

XV. Fənn üzrə imtahan sualları:

1. Tarixi dialektologiyanın mövzusu.
2. Dialektologiyaya dair əsas termin və anlayışlar.
3. Dialektlərin tarixi baxımdan öyrənilməsi üsulları.
4. Azərbaycan dilçiliyində tarixi dialektologiyanın öyrənilməsi.
5. Tarixi dialektologiyanın mənbələri.
6. Yazılı abidələr tarixi dialektologiyanın mənbəyi kimi.
7. Müasir şivələr tarixi dialektologiyanın mənbəyi kimi.
8. Tarixi dialektoloji tədqiqatda onomastik faktlardan istifadə.
9. Mikrotoponimlərin şivələrlə əlaqəsi.
10. Türk dillərinin dialekt sistemlərinin tipləri.
11. Tayfa dialektləri və məhəlli dialektlər.
12. Azərbaycan dili dialektlərinin inkişaf mərhələləri.
13. Dildə məhəlli xüsusiyyətlərin əmələ gəlməsini şərtləndirən amillər.
14. Dialektlərə xas olan samitlər.
15. Samitlər sistemində dialekt fərqləri.
16. Samtlərin dəyişməsi.
17. Uzun saitlər.
18. Diftonglaşma hadisəsi.
19. Saitlərin dəyişməsi.
20. Saitlər ahəngində dialekt fərqləri.
21. Hal kateqoriyasında dialekt fərqləri.
22. Mənsubiyyət kateqoriyasında dialekt fərqləri.
23. Felin keçmiş zamanında dialekt fərqləri.
24. Felin indiki zamanında dialekt fərqləri.
25. Felin gələcək zamanında dialekt fərqləri.
26. Felin əmr şəkilərində dialekt fərqləri.
27. Felin vacib şəkilərində dialekt fərqləri.
28. Feli bağlama şəkilçiləri.
29. Dialektlərdə müxtəlif tarixi dövrlərlə bağlı olan sözlər.
30. Dialektlərdə ilkin mənaya yaxın qədim türk sözləri.
31. Dialektlərdə ilkin mənasını saxlamaqla fonetik dəyişikliyə uğrayan qədim türk sözləri.
32. Dialektlərdə semantik dəyişikliklərə uğrayan qədim türk sözləri.
33. Azərbaycan dilinin dialekt bölünməsini şərtləndirən tarixi, coğrafi amillər.
34. Azərbaycan dilində əsas ləhcə və şivə qruplarının formalaşması.
35. Azərbaycan dilində keçid şivələr.

“AMTMOF Tarixi dialektologiya” fənninin sillabusu 060101 Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası və metodologiyası” ixtisası (proqramı) üzrə tədris planı və fənn proqramı əsasında tərtib edilmişdir. “Azərbaycan dili və ədəbiyyat” kafedrasının 9 sentyabr 2025-ci il tarixli iclasında təsdiq olunmuşdur (Protokol № 01)

Fənn müəllimi:

dos. E.S.Mirzəyev

Kafedra müdiri:

dos. Q.I.Rıfıllayev